

Piotr Kowolik

Prof. zw. dr hab. Antoni Smołański :
pedagog: pedeutolog, historyk
wychowania i teoretyk organizacji
zarządzania szkolnictwem

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (10-11), 263-268

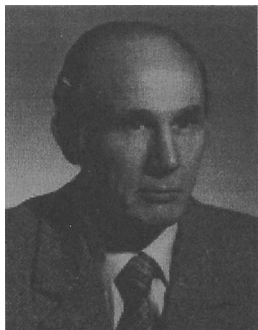
2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Kowolik

Prof. zw. dr hab. Antoni Smołański — pedagog: pedeutolog, historyk wychowania i teoretyk organizacji zarządzania szkolnictwem

Profesor urodził się 30 kwietnia 1928 roku w Radomsku. Pochodzi z rodziny robotniczej, jest narodowości i przynależności państwowej polskiej.

Z wykształcenia uniwersyteckiego i zainteresowań naukowych jest historykiem i pedagogiem, a w szczególności historykiem wychowania, pedeutologiem oraz teoretykiem organizacji i zarządzania w szkolnictwie. Po skończeniu w roku 1949 szkoły średniej odbył studia wyższe w zakresie historii na Uniwersytecie Wrocławskim w latach 1949–1953, następnie w latach 1958–1961 studia magisterskie w zakresie pedagogiki na Uniwersy-

tecie Warszawskim. W 1968 r. Rada Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego nadała Mu stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. W kilka lat później, tj. w roku 1957, Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego nadała Mu stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. Na wniosek Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu otrzymał w 1991 r. tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych. Z kolei w 1994 r. Minister Edukacji Narodowej mianował A. Smołańskiego profesorem zwyczajnym.

W zainteresowaniach naukowych Profesora można wyróżnić trzy kręgi zagadnień: 1) historia wychowania, w szczególności historia idei pedagogicznych; 2) historia zawodu nauczycielskiego; 3) historia i teoria organizacji szkolnictwa.

W zakresie historii wychowania zaczynał od badań nad rozwojem oświaty w regionie dolnośląskim. Opracował monografię historii szkolnictwa podstawowego po drugiej wojnie światowej (wydane przez Ossolineum). W związku z tym

przebadał stopy dokumentów archiwalnych, jakie udało się jeszcze znaleźć w powiatowych i wojewódzkich archiwach oświatowych i związkowych, w regionalnym Archiwum Państwowym oraz w ówczesnym Ministerstwie Oświaty. Następnie poszerzył chronologicznie oraz tematycznie swoje zainteresowania, w związku z czym powstała monografia ze studiów nad ewolucją ideałów wychowawczych w polskiej myśli pedagogicznej w okresie od XVI w. do końca II Rzeczypospolitej.

Również badania nad historią zawodu nauczycielskiego zaczynał Profesor od zagadnień regionalnych, a następnie poszerzył je na cały kraj, uwzględniając coraz szersze wymiary chronologiczne. Następnie zbadał dzieje nauczycielskiego związku zawodowego na Dolnym Śląsku w latach 1945–1970 (opublikowane przez Ossolineum). Następnie podjął studia nad metodologią badań nauczycielskich organizacji zawodowych. Z kolei podjął się opracowania dziejów nauczycielstwa w Polsce w okresie całego bieżącego tysiąclecia, zasadniczo do drugiej wojny światowej. Te studia zajęły Profesorowi najwięcej czasu i wysiłku badawczego. W ich wyniku ukazały się drukiem cztery książki, zawierające: historyczną ewolucję poglądów na osobę i zawód nauczyciela; uposażenie nauczycieli w tysiącleciu; stosunki służbowe i warunki pracy nauczycieli; strukturę demograficzną i zawodową nauczycielstwa w Polsce. Aktualnie znajduje się w druku książka piąta z tego cyklu, zawierająca bibliografię adnotowaną do dziejów nauczycielstwa w Polsce. W ostatnich latach Profesor skłaniał się częściowo do pedeutologicznych studiów futurologicznych związanych z perspektywą jednoczenia się Europy.

Studia z zakresu teorii i historii organizacji szkolnictwa oraz kierowania instytucjami edukacyjnymi zrodziły się w związku z pracą nauczycielską. Zaczynał od pracy nauczycielskiej w wiejskiej szkole podstawowej, potem średniej, a następnie w wyższej — kolejno na stanowiskach zastępcy asystenta, starszego asystenta, adiunkta, docenta, profesora nadzwyczajnego i profesora zwyczajnego, gromadził rozmaite doświadczenia, dobre i złe, które budziły rozmaite refleksje i wymagały analizy teoretycznej. Zasadniczo z praktyki wyrastały Jego zainteresowania teorią organizacji i zarządzania w oświacie, zwłaszcza z praktyki na stanowiskach kierowniczych, kiedy był inspektorem szkolnym, wicekuratorem okręgu szkolnego, częstym uczestnikiem rozmaitych akcji edukacyjnych i obserwatorem wielu dziedzin życia publicznego. Toteż jako magistrant i doktorant Uniwersytetu Warszawskiego związał się z Katedrą Teorii i Organizacji Szkolnictwa. Najpierw był zwolennikiem adaptowania ogólnej teorii organizacji i zarządzania do funkcjonowania instytucji edukacyjnych i w związku z tym w połowie lat 70. opracował podręcznik zawierający elementy teorii organizacji dla pedagogów (dwa wydania). Później stwierdził potrzebę opracowania wyodrębnionej, edukacyjnej teorii organizacji i kierowania szkolnictwem. Jej źródłem Profesor szukał najpierw w dziejach polskiej myśli pedagogicznej poczynawszy od XVI w. Rezultatem tych

studiów była trzypięciotomowa praca (wyd. 1984–1986) prezentująca historyczne przyczynki źródłowe do teorii szkoły. Z tych studiów, jak i z doświadczeń praktycznych zrodziła się w połowie lat 70. — koncepcja **szkoły usamorządowanej** (ale niekoniecznie samorządowej), będąca próbą wymuszenia na władzach przyzwolenia na szkołę autonomiczną, wewnątrznie demokratyczną, zdolną do samokontroli, samodiagnozy, samoregulacji i samodoskonalenia.

Dalszym ciągiem studiów historycznych nad teorią organizacji szkolnictwa było opublikowanie w 1999 r. trzypięciotomowej pracy pt. *Historyczne podstawy teorii organizacji szkolnictwa w Polsce*. Zawiera ona podstawowe zagadnienia organizacji szkolnictwa, m.in. aksjologiczne i teologiczne podstawy szkoły; podmioty tworzące szkołę; plany i programy nauczania; materialne podstawy szkoły; działalność normotwórcza władz szkolnych; klasyfikacja i nazewnictwo instytucji edukacyjnych; społeczna krytyka szkolnictwa.

Oprócz wymienionych wyżej kręgów badawczych interesował się także innymi zagadnieniami pedagogiki i edukacji, co znalazło wyraz w około 200 publikacjach (książkowych, artykułach, referatach, recenzjach) ukazujących się od 1955 r. do chwili obecnej. Odnosiły się one m.in. do innowacji pedagogicznych; udziału społeczeństwa w decydowaniu o losach szkoły; inicjacji zawodowej nauczycieli; momentów osobistych w lekcji; sytuacji dziecka nauczycielskiego w szkole; różnicowania programów nauczania; funkcji przepisów edukacyjnych; społeczno-politycznych postaw nauczycieli; wykorzystania prakseologii w pracy szkoły; organizacji przerw międzylekcyjnych; krytyki szkoły przez społeczeństwo; organizacji pracy w szkole; funkcji bibliotek szkolnych; funkcji i organizacji władz szkolnych oraz historii naczelnych magistratur edukacyjnych; egzaminów i świadectw szkolnych; ustawodawstwa edukacyjnego; modeli dyrektorów szkół; przeżyć lękowych nauczycieli; nauczycielskiej niezależności; tytułatury służbowej nauczycieli; sytuacji szkolnictwa polskiego wobec procesów integracyjnych w Europie oraz potrzeby przygotowania nauczycieli do współpracy międzynarodowej; przygotowania międzynarodowej ustawy edukacyjnej; koncepcji teorii szkoły jako subdyscypliny pedagogicznej.

A. Smołański występował jako promotor w trzech obronionych przewodach doktorskich, a jako recenzent w 8 przewodach doktorskich oraz w 3 przewodach habilitacyjnych.

Był członkiem senatu akademickiego, przewodniczącym komisji dyscyplinarnej dla nauczycieli akademickich, przewodniczącym uczelnianej rady bibliotecznej, przewodniczącym uczelnianego komitetu wydawniczego. Z ramienia uczelni uczestniczył w sekcji Uczelni Pedagogicznych Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. Jest członkiem zespołu redakcyjnego miesięcznika „Dyrektor Szkoły”.

W zakresie dydaktyki Profesor prowadził kolejno ćwiczenia, wykłady oraz seminaria magisterskie we wrocławskim oraz opolskim środowisku akademickim. Pod Jego kierunkiem przygotowało i obroniło prace magisterskie ponad 500 studentów ze studiów dziennych oraz zaocznych. Wydał dwa skrypty z pedagogiki oraz z teorii organizacji. Kierował pedagogicznym doskonaleniem asystentów i adiunktów.

Od 1946 r. angażował się w prace społeczne. W tym roku wstąpił do organizacji młodzieży Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (OM TUR) oraz do Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS). Po zjednoczeniu organizacji młodzieżowych oraz partii politycznych przeszedł do Związku Młodzieży Polskiej (ZMP) oraz do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) i w obu tych organizacjach był aktywnym członkiem. W 1976 r., po zmianach wprowadzonych do Konstytucji PRL, wystąpił z PZPR. Obecnie nie należy do żadnej partii politycznej ani do żadnego związku zawodowego. Jest członkiem Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Posiada odznaczenia: Medal Komisji Edukacji Narodowej, Złoty Krzyż Zasługi oraz Kawalerski Order Odrodzenia Polski. Od 1998 r. jest emerytem i mieszka we Wrocławiu.

Wykaz publikacji (wybór)

A. Oryginalne prace twórcze w postaci dzieł zwartych

1. *Szkolnictwo podstawowe na Dolnym Śląsku w latach 1945–1965*, Wrocław 1970, s. 251.
2. *Związek Nauczycielstwa Polskiego na Dolnym Śląsku w latach 1945–1970*, Wrocław 1974, s. 321.
3. *Osoba i zawód nauczyciela w polskiej myśli pedagogicznej do 1939 roku*, Wrocław 1983, s. 159.
4. *Przyczynki źródłowe do teorii szkoły. Z myśli organizacyjnej w polskiej pedagogice*, t. 1–3, Wrocław 1984–1986, s. 293+224+157.
5. *Uposażenie nauczycieli w Polsce. Zarys historyczny do 1939 r.*, Opole 1990, s. 117.
6. *Stosunki służbowe i warunki pracy nauczycieli w Polsce do 1939 r.*, Opole 1994, s. 112.
7. *Ideale wychowawcze w polskiej myśli pedagogicznej od XVI w. do końca II Rzeczypospolitej*, Opole 1994, s. 88.
8. *Struktura zawodowa nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku*, Opole 1996, s. 177.

9. *Wizje nauczyciela w polskiej myśli pedagogicznej do 1939 roku*, Opole 1997, s. 157.
10. *Historyczne podstawy teorii organizacji szkolnictwa w Polsce*, t. 1–3, Kraków 1999, s. 184 + 131 + 112.

B. Inne publikacje (studia, rozprawy, referaty)

1. *Początki szkolnictwa podstawowego we Wrocławiu* „Rocznik Wrocławski”, t. IX/X, wyd. 1967, s. 5–29.
2. *Teoria organizacji i zarządzania, a problemy organizacji szkolnictwa*, „Studia Pedagogiczne” PAN, t. XXV, wyd. 1975.
3. *Problematyka badawcza dziejów nauczycielskiego ruchu zawodowego w Polsce*, [w:] *Monografie, Rozprawy i Studia. Z badań nad zawodem nauczyciela*. Praca zbiorowa pod red. S. Krawcewicza, Warszawa 1979, s. 400–416.
4. *Formalizacja instytucji oświatowych* [w:] *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, Wydział II, t. 33, wyd. 1978.
5. *Koncepcja i program teorii organizacji dla pedagogów* [w:] *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego*, nr 241, Katowice 1978.
6. *Przepisy oświatowe — stan dotychczasowy i potrzeba zmian*, „Studia Pedagogiczne” PAN, t. XLII, wyd. 1980.
7. *Ku szkole samorządnej*, „Polityka” z 28 czerwca 1980 r.
8. *Administracja oświatowa. Encyklopedia Pedagogiczna* pod red. W. Pomykały. Dodatek do czasopisma „Oświata i Wychowanie” wersja A, 1981, nr 1. Toż samo w zmienionej postaci w: *Encyklopedia Pedagogiczna* wyd. 1, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 1–6.
9. *Klasyfikacja i nazewnictwo instytucji oświatowych w Polsce*, „Nowa Szkoła” 1981, nr 4.
10. *Koncepcja szkoły usamorzędowanej*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1981, nr 4–5.
11. *Komentarz do koncepcji szkoły usamorzędowanej*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1982, nr 4.
12. *Kierunki zmian w kształceniu nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny” 1984, nr 2.
13. *Samorządność i samoregulacja w szkole* [w:] *Teoretyczne aspekty organizacji, funkcjonowania i rozmieszczenia szkolnictwa w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Filia w Białymstoku, Białystok 1984, s. 423–446.
14. *Zagadnienie optymalizacji administracji oświatowej*, „Chowanna” 1987, z. 1, s. 25–32.
15. *Die Konzeption der sich selbstverwaltenden und selbstregulierenden Schule* [w:] *Die Schule und die Perspektiven unserer Kultur. Beiträge eines deutsch-*

- polnischen Expertenseminars. Herausgegeben von. F. W. Busch und D. Glowka, Oldenburg 1986, s. 167–175.*
16. *Ideał wychowawczy jako podstawa zróżnicowanej i wielofunkcyjnej szkoły wyższej*, referat konferencyjny AR, Wrocław–Łosiów 1989.
 17. *Samorządność jako warunek poprawy pracy nauczyciela i szkoły*, „Studia Pedagogiczne” PAN, t. LIV, wyd. 1989, s. 257–267.
 18. *Koncepcja międzynarodowej ustawy edukacyjnej*, „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego” 1989, nr 3, s. 7–16, nr 4, s. 13–21.
 19. *Potrzeba przygotowywania nauczycieli do współpracy międzynarodowej*, „Studia Pedagogiczne” PAN, t. LVI, 1991, s. 267–278.
 20. *Pedeutologia w planach kształcenia nauczycieli [w:] System kształcenia i doskonalenia nauczycieli*, pod. red. R. Ossowskiego, Bydgoszcz 1994, s. 75–79.
 21. *W poszukiwaniu teologicznych podstaw szkoły*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 174, Kraków 1994, s. 27–37.
 22. *Historyczne typy i modele dyrektorów szkół*, „Nowa Szkoła” 1996, nr 3, s. 44–49.
 23. *Wizja nauczyciela niezależnego [w:] Tradycje i perspektywy edukacji*, Opole 1997, s. 89–102.
 24. *Podmiotowość jako kategoria pedagogiczna i zasada samorządności szkoły*, „Nauczyciel i Szkoła” 1998, nr 2, s. 7–13.
 25. *Postulat umiędzynarodowienia edukacji w polskiej myśli pedagogicznej*, „Przełęcz Historyczno-Oświatowy” 1999, nr 3–4, s. 177–183.
 26. *Teoria Szkoły*, „Dyrektor Szkoły”, 2000, nr 3.
 27. *Kobiety jako działaczki socjalistyczne w Polsce, [w:] Partnerka, matka, opiekunka — status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, pod red. K. Jakubiaka, Bydgoszcz 2000, s. 351–361.
 28. *Z dziejów nauczycielskich emerytur, [w:] Oświata — tradycje i współczesność [...]*, Uniwersytet Opolski 1999, s. 167–278.
 29. *Z historii zawodu nauczyciela — cykl 20 krótkich artykułów zamieszczonych w miesięczniku „Dyrektor Szkoły” w latach 1996–2000.*
 30. *Ogólne cechy reform edukacyjnych*, „Terazniejszość—Człowiek—Edukacja”, Kwartalnik Myśli Społeczno-Pedagogicznej DSWE we Wrocławiu, 2000, nr 3 (11), s. 33–39.

C. Publikacje dydaktyczne

1. *Elementy teorii organizacji dla pedagogów*, Wrocław 1975, s. 250. Drugie wydanie — Wrocław 1979.
2. *Lektury pedagogiczne*, Wrocław 1984, s. 265.
3. Bibliografia adnotowana do dziejów nauczycielstwa w Polsce (wybór publikacji), Wrocław 2000, s. 99.